

liječnik u istom zavodu.¹ Daljnje upoznavanje ovakvih fenomena medicinske povijesti čiji je razvoj ostavio dubok trag, ne samo u medicinskoj već i u sudskoj i zakonodavnoj, pa samim time i u političkoj praksi moglo bi pomoći brojnim historiografskim istraživanjima, i to ne samo onima koja se bave poviješću javnog zdravstva, već i onima koja prate razvoj povijesti emocija i povijesti ideja. Način na koji se unutar polja medicine, prava i javne sfere konceptualiziralo suvremeno shvaćanje medicinske „normalnosti“ i etičke „moralnosti“ uvelike može razjasniti brojne prijepore koji se nalaze u samoj srži naših podjela na prosvjetiteljske temelje europske kulture i na odnos društva, države i pojedinca.

Vinko Drača

O hrvatskoj historiografiji u socijalističko doba

Magdalena Najbar-Agičić, U skladu s marksizmom ili činjenicama: Hrvatska historiografija 1945-1960., Zagreb: Ibis grafika, 2013., 557 str.
Branimir Janković, Mijenjanje sebe same: Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma, Zagreb: Srednja Europa, 2016., 293 str.

Dugo vremena trebalo je za sveobuhvatniji retrospektivni i introspektivni osvrt na desetljeća hrvatske historiografije nakon Drugoga svjetskoga rata. Početni historiografski impetus dan je u knjizi Magdalene Najbar-Agičić: *U skladu s marksizmom ili činjenicama: Hrvatska historiografija 1945-1960*, da bi nastavak predstavljalo recentnije izdanje Branimira Jankovića, *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*.² Radi se o dvjema svakako nadopunjavajućim studijama, premda urađenima s različitim metodoloških polazišta. Najbar-Agičić nas tako vodi u svijet institucionalnog, akademskog i ideološko-metodološkog svijeta hrvatske historiografije u periodu ranog socijalizma. Ona se detaljnije bavi institucionalnim razvojem hrvatske historiografije nakon Drugoga svjetskoga rata, obrađujući historiografsku djelatnost temeljnih institucija kao što su Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (s pripadajućim institutima: Historijski institut u Zagrebu, Historijski institut u Dubrovniku, Jadranski institut, Institut za nacionalnu arheologiju u Splitu i Staroslavenski institut u Zagrebu), Povijesno društvo Hrvatske i Sveučilište u Zagrebu. Najveći prostor posvećen je upravo Filozofskom fakultetu u Zagrebu i međusobnom odnosu tadašnjih povjesničara. Tako stranicama defiliraju poznata imena:

¹ Dragutin FORENBACHER, O takozvanoj moralnoj ludosti (moral insanity) osobitim obzirom na patološki spolni nagon (sa gledišta psihiatričko pravna), *Liečnički viestnik*, god. XV, br. 4, 1893.; Ivan ŽIROVČIĆ, O nazivu i razdjelbi duševnih bolesti, *Liečnički viestnik*, god. XVII, br. 5, 1895.

² Ovdje svakako valja još pridodati i knjigu Snježane KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): komunistička partija Jugoslavije, nastava povijest, historiografija*, Zagreb 2012.

Grga Novak, Miho Barada, Ljudmil Hauptmann, Stjepan Antoljak, Jaroslav Šidak, Nada Klaić, Josip Matasović, Vaso Bogdanov, Miroslav Brandt, Mirjana Gross itd. Svi su oni svojim specifičnim profesionalnim pozicijama i sudbinama činili ondašnju historiografsku stvarnost. Na pritiske nove, pravovjerne, marksističke ideologije reagirali su različito. Neki su je prihvaćali i ideološki i metodološki otvorenije, neki s figom u džepu, prilagođavajući se samo *pro forme*. Za razliku od Najbar-Agičić koja je naglasak stavila na institucionalni razvoj, političko-ideološke pritiske te interpretacijski okvir historiografske djelatnosti, Branimir Janković u svojoj studiji razmatra teorijsko-metodološke preobrazbe u hrvatskoj historiografiji, često i u širem kontekstu no što sugerira sâm naslov (s težištem na sedamdesete i osamdesete godine), postavljajući ključna pitanja: koliko se razvoj u periodu od 1945. do 1991. nalazi u temeljima i današnjeg razvoja hrvatske historiografije, a koliko je to razdoblje hvatalo priključak na svjetske i europske trendove, odnosno koliko je tu prisutan kontinuitet (riječ koja bi također mogla stajati u naslovu), a koliko ima suštinskih preobrazbi? Dok je Najbar-Agičić razvoj domaće historiografije uspoređivala s istočnoeuropskim zemljama (prvenstveno s Poljskom, čiju situaciju najbolje poznaje), Janković analizira utjecaj zapadnih historiografskih trendova (zapadnoeuropskih i sjevernoameričkih). Glede „unutarnje“ situacije, oboje su došli do zaključka kako su u Jugoslaviji bile na snazi odvojene republičko-nacionalne historiografije, premda je, kako sugerira Janković, upravo na teorijsko-metodološkoj razini moguće pratiti izraženiji međuodnos.

Janković je pokušao dati analitički odgovor na pitanje uloge marksizma u hrvatskoj historiografiji, što znači ući i u analizu konkretne historiografske produkcije u tom razdoblju. Zaključak Najbar-Agičić da o nekoj dubinskoj primjeni marksizma ipak ne može biti riječi kao da je potaknuo i Jankovića na dublje kritičko preispitivanje. On je na konkretnim primjerima uglavnom verificirao zaključak Najbar-Agičić da je marksizam u istaknutih hrvatskih povjesničara bio samo tematske, terminološke i dijelom interpretativne naravi, a katkada čak i u suprotnosti s time. Ipak, u određenoj je mjeri, prije svega kao metodološki poticaj, marksizam dao svoj obol preobrazbi historijske discipline, ali je ta preobrazba baštinila daleko šire utjecaje zagovaranjem socijalne historije, recepcije francuskih Anala, historijske demografije, povijesti žena, nove kulturne historije itd. No, takvo preobražavanje i pluralizacija historijskih istraživanja nisu uvijek pulsirali s društveno-političkim kontekstom. Historiografija se ipak uspijevala izboriti za svoj prostor relativne autonomije.

Dok su u knjizi Najbar-Agičić neki od glavnih likova povjesničari Jaroslav Šidak i Vaso Bogdanov, oslikani i kroz njihove međusobne, pored stručnih, počesto i osobne zadjevice i sukobe, u Jankovića je nedvojbeno glavna povjesničarska ikona Mirjana Gross, uz Šidaka jedina hrvatska, pa i jedna od rijetkih jugoslavenskih povjesničarki druge polovine 20. stoljeća za koju se može reći da je oko sebe okupila svojevrsan historiografski kružok, ako ne i školu. Ona se s vremenom premetnula u glavnu zagovornicu i promicateljicu socijeonomске struje u povijesnoj znanosti, upravo na zapadnim tradicijama, prije svega škole francuskih Anala (socijalna i ekonomska historija, komparativna historija, historija civilizacija, mentaliteta, grupni rad povjesničara na određenim temama itd.). Njezini članci iz šezdesetih godina o potrebi izlaska iz uskopoličke povijesti početkom sedamdesetih pretvorili su se u gotovo dramatičan apel za uvođenjem metoda društvenih znanosti u povijest (kvantitativne metode). Takva nastojanja u to vrijeme okrunila je 1976. knjigom *Historijska znanost*, prvom knjigom o teorijsko-metodološkoj problematici u hrvatskoj historiografiji, s jasnom tendencijom upućivanja k proučavanju društvenih struktura. Tim

svojim angažmanom ušla je u spor s mnogim kolegama povjesničarima koji su branili doseg tzv. „tradicionalne“ historiografije. Pri tome se, naravno, a tu činjenicu ne zabilazi ni autor, javlja problem definiranja „tradicionalnog“, odnosno upotrebe termina što je u onovremenim teorijskim raspravama od strane zagovornika preobrazbi poprimito pejorativan prizvuk.

Sav koloplet političkih, institucionalnih, interpretativnih i teorijsko-metodoloških problema demonstriran je na primjeru projekta *Historije naroda Jugoslavije*, zamišljenog kao trotomno sintetičko izdanje. Nije stoga čudno što se oboje autora osvrnulo (Najbar-Agičić i u zasebnom poglavlju) na tu epizodu jugoslavenske historiografije. Promjene društveno-političke paradigme od pedesetih godina nadalje uvjetovale su tempo, dinamiku i ujednačenost rada na dotičnom projektu, a na to su se nadovezale i teorijsko-metodološke rasprave, zbog čega je projekt naposljetku, raspadom zajedničke države, ostao nedovršen. Ostalo se pritom kod kritike koju je još za prvu knjigu *Historija naroda Jugoslavije*, što se odnosila na srednji vijek, artikulirao Tomislav Raukar kako je ona „samo zbir usporednih povijesti jugoslavenskih naroda“, umjesto da bude „sinteza o srednjovjekovnoj povijesti južnoslavenskih naroda“.

Zasebno, ujedno i posljednje, poglavlje u knjizi Magdalene Najbar-Agičić bavi se, u užem smislu, partijskom historiografijom, tj. historiografijom o Komunističkoj partiji ili historiografskom djelatnošću pod utjecajem Partije. Taj utjecaj bio je jači i očitiji glede novijih povijesnih razdoblja, čija se historiografija tako više pretvarala u propagandnu djelatnost, gdje su više upliva imali sami sudionici i svjedoci (NOB) nego profesionalni povjesničari koji su od tih tema zazirali. Time se, tvrdi autorica, jugoslavenski slučaj nije naročito razlikovao od ostalih zemalja Istočnog bloka i Sovjetskog Saveza. Proplamsaji kritičkog pristupa pojavili su se tek šezdesetih godina. Autorica i u ovom slučaju zaključuje kako je većina povjesničara vješto balansirala između kompromisa s ideologijom i čuvanja osobnog i stručnog integriteta, poput Jaroslava Šidaka u Hrvatskoj i Tadeusza Manteuffella u Poljskoj. Ideologija se usvajala jezično-stilski i tematski, ali ne i suštinski.

Janković je, u teorijsko-metodološkom smislu, zaključio da hrvatska historiografija nije ni zbog svojih htijenja ni zbog mogućnosti mogla uspostaviti oštru razdjelnicu između staroga i novoga, nego je krenula putem realnijih, umjerenijih rješenja, rekavši „da“ socijalnoj historiji, s vremenom i novoj kulturnoj historiji, historiji mentaliteta, historijskoj antropologiji, ali, primjerice, izrazito slabo historiji svakodnevice, mikrohistoriji itd. Dakle, radilo se o djelomičnoj preobrazbi.

Autor je na koncu svoju studiju obogatio i dvjema „studijama slučaja“, oprimjerivši teorijsku i metodološku problematiku na temama Francuske revolucije te „buna i otpora“ u hrvatskoj historiografiji. Pritom je dobro obuhvatio i prikazao najbitnije vrijednosne struje u okviru domaće historiografske produkcije i njenih referiranja na stranu produkciju (prijevođe), što se u slučaju Francuske revolucije uglavnom svodilo na prevođenje djela i izvora utemeljenih u marksističkim interpretacijama (do perioda uoči 200. godišnjice, dakle 1989., kada je otvoren prostor za disonantnije tonove), dok su se domaći povjesničari mahom bavili revolucionarnim odjecima u nas, u rasponu od ideološki zaoštrenih interpretacija Vase Bogdanova do umjerene kritike Jaroslava Šidaka. Glede, tijekom socijalizma uglavnom zahvalnih i podobnih, tema „buna i otpora“, Jankovićeva analiza pokazuje određenu živost u pristupu ovim temama, uz zaključak kako je teorijska i metodološka problematika našla odraz u obradi seljačkih buna i društvenih pokreta, ali taj predmet većina povjesničara ipak nije iskoristila za promoviranje izrazitijih preobrazbi.

Naposljetku valja zaključiti kako se ovdje nalazimo pred gotovo pionirskim i svakako značajnim djelima povijesti domaće historiografije. Knjiga Magdalene Najbar-Agičić zasigurno predstavlja nezaobilaznu literaturu za buduće istraživače lika i djela mnogih onovremenih historiografskih perjanica, najvažnijih institucija, kao i društveno-političkog okvira u kojemu se odvijala historiografska produkcija ranog socijalističkog razdoblja, uz implicitnu poruku kako bi dileme poput one navedene u naslovu (*u skladu s marksizmom ili činjenicama*, tj. potrebe da se činjenice usklađuju s dominantnom ideologijom ili joj se otvoreno podređuju) u budućnosti trebalo izbjeći. Knjiga Branimira Jankovića nosi još izrazitiju i direktniju poruku za sadašnjost i budućnost domaće historiografije, pri čemu autor sugerira potrebu da mladi povjesničari što više teorijski utemeljuju i preispituju svoj rad i istraživanja te nastavljaju hvatati priključak sa svjetskim trendovima.

No, što to točno znači u uvjetima današnje sve veće društvene, posljedično i historiografske, fragmentizacije, ostaje otvorenim pitanjem. Dapače, nakon ove svojevrsne pohvale preobražajnim nastojanjima u hrvatskoj historiografiji od sedamdesetih i osamdesetih godina nadalje, što je svakako bilo nužno i svrsishodno radi pluralizacije historiografskog istraživačkog polja, možda bi danas bilo vrijeme i za postavljanje druge vrste pitanja. Ako prihvatimo zaključak da je u dotičnom periodu došlo do umjerene preobrazbe domaće historiografije, da se radi o svojevrsnom kompromisu između staroga i novoga, što se, u kontinuitetu, odražava i do današnjeg dana, može li se onda danas, kad i neki istaknuti svjetski povjesničari (npr. Niall Ferguson) lamentiraju nad „padom i propašću povijesti“ i „ubijanjem discipline“ (Keith Windschuttle) pred naletom postmodernističkog relativizma, sve većeg broja povijesnih poddisciplina (pa i potpoddisciplina), pri čemu sve manji broj istraživača otpada na tzv. „tradicionalna“ područja diplomatske, pravne, međunarodne, političke, potom i socioekonomske povijesti, uz cvjetanje i bujanje (novih) kulturnih studija i svojevrsne *mikrokozmoigrafije*, može li se, dakle, u takvim uvjetima, relativno zaostajanje jedne male historiografije za tim trendovima možda doimati i kao svojevrsna prednost?

Marino Badurina

Nov izvor o nastanku Nezavisne Države Hrvatske

Alfred Rosenberg, Die Tagebücher von 1934 bis 1944. Herausgegeben und kommentiert von Jürgen Matthäus und Frank Bajohr, Frankfurt am Main: S. Fischer, 2015., 650 str.

U biblioteci *Die Zeit des Nationalsozialismus [Vrijeme nacionalsocijalizma]* poznate izdavačke kuće S. Fischer objavljeni su dnevници koje je od 1934. do 1944. vodio Alfred Rosenberg, jedan od vodećih nacionalsocijalista i „Hitlerov glavni ideolog“ (kako glasi naslov Rosenbergove biografije koju je napisao Ernst Piper). Uvodom i znanstvenim aparatom dnevnik su popratili povjesničari Jürgen Matthäus (*United States Holocaust*

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

49

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2017.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 49

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina d. d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued
250 primjeraka / 250 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*